

Традыцыйная духоўная спадчына жыхароў Мазыршчыны

В.С. НОВАК, А.А. КАСТРЫЦА

У артыкуле асэнсоўваюцца традыцыйныя абрады і звычаі жыхароў Мазыршчыны, выяўляюцца рэгіянальна-лакальныя асаблівасці іх бытавання. Увага засяроджваецца на асобных структурных кампанентах каляндарна-абрадавых з’яў і звязаных з імі прыкметах і павер’ях.

Ключавыя словы: Мазырскі раён, традыцыйная культура, абрады і звычаі, прыкметы і павер’і, народныя вераванні, рэгіянальна-лакальныя асаблівасці.

The article interprets the traditional rituals and customs of the inhabitants of the Mozyr region, reveals the regional and local features of their existence. The attention is focused on the individual structural components of calendar and ritual phenomena and related signs and beliefs.

Keywords: Mozyr region, traditional culture, rituals and customs, omens and beliefs, folk beliefs, regional and local peculiarities.

Традыцыйная духоўная спадчына жыхароў Мазыршчыны адрозніваецца багаццем каляндарна-абрадавай паэзіі і разнастайнасцю міфалагічных уяўленняў. Сярод відаў веснавой абраднасці ўстойлівасцю бытавання вылучаюцца абрады гукання вясны, велікодныя, юраўскія, траецка-сёмушныя.

Засяродзім увагу на звестках пра абрад гукання вясны. Звычайна гэта свята адзначалася ў красавіку. Сярод абавязковых структурных абрадавых кампанентаў гукання вясны былі такія, як выхад на высокае месца, запальванне вогнішча, падрыхтоўка абрадавага печыва («*Гукалі вясну ў апрэлі месяцы. Запальвалі вогнішча, выходзілі на высокае месца. Пеклі верабеек, з ягад рабілі вочкі, дзюбкі. Калі напякалі, то елі*» [1, с. 103]), выбар дзяўчыны на ролю вясны («*Гэта была самая прыгожая, самая статная дзяўчына. І яна не павінна была быць замужам. Яе вадзілі вакол вогнішча*» [1, с. 103]), гушканне на арэях, выкананне песень-вяснянак («*Яшчэ гушкаліся на арэях. Песні спявалі: “Благаславі, Божа, / Вясну-красну пеці, / Вясну васхваляці. / Благаславі, Божа”*» [1, с. 103]). Паводле сведчанняў жыхаркі Мазыра Бараноўскай Ганны Данілаўны, 1928 г. н., вясну гукалі («*Жэнічыны на двор выходзілі і гукалі вясну: “Вясна, вясна, ходзі к нам!”*» [1, с. 103]), але абрадавага печыва ў выглядзе жаўранкаў не выпякалі.

Даволі часта інфарманты прыгадвалі прысвятак Саракі, з якім звязвалі магічныя дзеянні, прасякнутыя шлюбнымі матывамі: ламанне 40 дошчак («*...нада зламаць 40 дошчак, штоб 40 жаніхоў было. Дзе тая дошчачка зломіцца, тады і замуж пойдзеш. Пасярэдзіне – тады ў сярэдзіне года пойдзеш*» (запісана ў г. Мазыр ад Рэут Вольгі Андрэеўны, 1930 г. н.), перакідванне іх цераз страху («*На Сарака нада 40 палак чэраз хату перакінуць, як перакінае 40 палак, значыць замуж пойдзе*» (запісана ў г. Мазыр ад Марыі Раманаўны Мурашка, 1934 г. н.; Насановіч Дар’і Адамаўны, 1937 г. н.)).

У некаторых вёсках Мазырскага раёна падобныя абрадавыя дзеянні мелі, паводле ўяўленняў мясцовых жыхароў, аграрна-магічную аснову: «*На Саракі палкі перакідвалі чэраз сарай, дзе куры, штоб нясліся дома*» (запісана ў в. Белая ад М.Т. Вераксіч, 1912 г. н.).

Вядома была на Мазыршчыне, як, напрыклад, і ў Лельчыцкім раёне, гульня ў «скокалкі», прымеркаваная да абраду гукання вясны: «*Шчэ ручаі ў нас так: дзярэўня, гара і з яе руч’і бягуць, а мы, босыя, скакалі ў скокалкі – ето лажылі доску на палено і адна на адном канцы, друга – на етом. Я прыгнула – тая падлятае, тая ляціць і прыгае – я падлятаю». Акрамя гэтага, у названай мясцовай традыцыі «хлопцы выразаюць 40 кацялкоў з дзерава і катаюць. Дзеўкам нада спекці 40 булак і з’есці, а хлопцы рабілі свае катлы, і трэба было гэтыя катлы пакаціць і разбіць» (запісана ў в. Стрэльск ад Шафарэнка Марыі Мікалаеўны, 1930 г. н.).*

У велікодным абрадавым комплексе Мазыршчыны назіраюцца арганічная павязь хрысціянскіх абрадаў і язычніцкіх элементаў, устойлівасць захавання асноўных структурных

элементаў. Што да яго структуры, то можна назваць наступныя абрадавыя элементы: наведванне жыхарамі царквы з мэтай асвяціць ежу («*Свяшчэннік усё прынесенае людзьмі павінен быў асвяціць. Усё асвечанае лічылася “святым”*») (запісана ў г. Мазыр ад Чырыч Вікторыі Паўлаўны, 1921 г. н.), фарбаванне яек («*Яйца красілі ў красны цвет. Кажуць, што “кроў красная ў Хрыста”*») (запісана ў г. Мазыр ад Бондаравай Валянціны Сяргееўны, 1923 г. н.; Станкевіч Валянціны Станіславаўны, 1927 г. н.), выпечка «паскі», звычай гуляць у біткі («*Мужчыны бралі яйца, выбіралі, якія пакрапчэй, і ў біткі гулялі. Бывае, адзін наб’е – забірае. Бывае, цэлую кашолку назбіралі*») (запісана ў г. Мазыр ад Барысенкі Фёдара Іванавіча, 1927 г. н.).

Варта адзначыць, што велікодному пасвечанаму яйку надавалі магічнае значэнне, лічылі, што «трэба яйцом па шчоках павадзіць, пакатаць яго па ліцу» (запісана ў г. Мазыр (Бабры) ад Селязнёвай Марыі Аляксандраўны, 1934 г. н.; Кандрашонак Серафімы Пятроўны, 1926 г. н.). Паводле тлумачэнняў жыхаркі в. Іванкаўшчына Марыі Раманаўны Лабунец, 1944 г. н., «свяцонае яечко ў вадку клалі і той вадой умываліся, каб ліцо красівае было».

Зыходзячы з народных вераванняў, пасвечанае яйка трэба было з’есці першым: «*Первае яйцо мы асвецім, разрэжам на тарэлачку, солькай свяцонаю пасыпім і між усіх падзелім. Первым всегда нада папробаваць пасвечанае яйцо*» (запісана ў г. Мазыр (Навікі) ад Лузай Ядзвігі Міхайлаўны, 1923 г. н.). На пытанне, чаму так прынята рабіць, інфарматыры адказвалі, «*каб здаровым быць, першым трэба было з’есці пасвяцонае яечка*» (запісана ў г. Мазыр ад Ліцкевіч Анастасіі Фёдараўны, 1929 г. н.). Жыхары в. Надаткі Мазырскага раёна верылі, што калі пасвечанае яйка падзяліць паміж усімі членамі сям’і, то ніколі не будзе сварак: «*Трэба ўзяць яйцо свяцонае і падзяліць паміж усёй сям’ёй, каб дружная сям’я была*» (запісана ад Пікуза Галіны Міхайлаўны, 1941 г. н., Дубавец Наталлі Кузьмінічны, 1923 г. н.).

Выкарыстанне велікоднэга яйка ў некаторых магічных рытуалах было скіравана на «стымуляванне» нівы, павышэнне яе ўрадлівасці: «*Яшчэ бралі красное яйцо, качалі яго па полю, каб жыто ўрадзіла*» (запісана в. Іванкаўшчына ад Кадол Кацярыны Іванаўны, 1932 г. н.).

Святкаванне Юр’я на Мазыршчыне мае спецыфічны характар. Найперш выконваўся абрад выгану жывёлы ў поле. Калі выганялі першы раз карову ў поле, то абыходзілі вакол яе тры разы з крыжом і пасцёбвалі галінкамі вярбы, пры гэтым прыгаворваючы: «*Ідзі, цялушка, у поле, / Не будзь урочліва, ды будзь малочліва*» (запісана ў в. Майская (Лапці) ад Лепеш Алены Юр’еўны, 1920 г. н.). Каб засцерагчы кароў ад ведзьмаў, у хляве «*клалі карове шыпшыну, каб ведзьма не хадзіла і малака не забірала*» (запісана ў в. Майская (Лапці) ад Лепеш Алены Юр’еўны, 1920 г. н.). У в. Навікі, каб засцерагчы карову ад зглазу, клалі ў хляве галінкі палыну і багону (запісана ад Бондар Валянціны Мікалаеўны, 1944 г. н.).

Жыхары Мазыршчыны адзначаюць, што было два Юр’і, галодны і халодны: «*На халоднага Юр’я (увосень) казалі: “Пірагі пячы, дзела рабі”. На галоднага Юр’я, як жывёлу выганялі на пашу, так кончык хваста абразалі*» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Хальчэні Анатоля Паўлавіча, 1941 г. н.). У в. Скрыгалаў, калі выганялі першы раз кароў на пашу, то «*вядро вады наперад стаўлялі, давалі кусок хлеба з соллю*» (запісана ад Чараўко Клары Герасімаўны, 1930 г. н.). Жыхары в. Малыя Зімовішчы юраўскую расу называлі жыццядайнай («*Эта раса лічылася карыснай і скаціне, і чалавеку*»). Качанне жанчын па расе, лічылі, садзейнічае не толькі іх здароўю. Гэты магічны акт быў закліканы спрыяць і ўрадлівасці зямлі («*Жанкі качаюцца па расе, каб буць здаровымі, а зямлі даваць добры ўраджай*») (запісана ў в. Малыя Зімовішчы ад Рубан Евы Іванаўны, 1949 г. н.).

Асэнсаванне экспедыцыйных матэрыялаў па юраўскай абраднасці дазваляе ахарактарызаваць юраўскі абрад як сістэму пэўных паслядоўных кампанентаў: завяршэнне дамашніх спраў напярэдадні выгану кароў ў поле; абыход гаспадыні з хлебам вакол печы да трох разоў, які суправаджаецца славесным прыгаворам; выхад гаспадыні на двор у адказ на заклік пастуха; кармленне абрадавым хлебам каровы з прыгаворам, адорванне пастуха.

Вяскоўцы ўважліва адносіліся да пастухоў, адорвалі іх падарункамі: «*Пастухі ўсю ноч павінны былі даглядаць жывёлу, а за гэтыя яны палучалі падарункі*» (запісана ў г. Мазыр ад Чырыч Вікторыі Паўлаўны, 1921 г. н.). У в. Іванкаўшчына надой малака знаходзіліся, паводле народных павер’яў, у залежнасці ад таго, як ушаноўвалі пастуха: «*Людзі лічылі, што чым болей дадуць яды пастуху, тым больш будзе малака ў кароў*» (запісана ад Кадол Кацярыны

Іванаўны, 1932 г. н.). Пастуху трэба было спачатку абысці пашу, а потым ужо выганялі кароў у поле. Выводзячы з хлява кароў, прыгаворвалі: «*На Юр'я каровам сена дай і вілы пахавай*» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Кадол Кацярыны Іванаўны, 1932 г. н.).

Агульнавядомае беларускае свята Тройца-Сёмуха, захоўваючы агульнаэтнічную аснову, вылучаецца адметнымі мясцовымі рысамі, напрыклад: упрыгожванне хаты і падвор'я зелянінай, ваджэнне карагодаў, падрыхтоўка святочных страў, шлюбная варажба на вянках.

Асобнай увагі заслугоўваюць звязаныя з народным календаром Мазыршчыны прыкметы і павер'і, якія ўвабралі ў сябе вопыт шматвяковых назіранняў і захавалі жыццёвую мудрасць папярэдніх пакаленняў, у сціслай форме ілюструючы гаспадарчыя парады і маральна-этычныя нормы паводзін. Варта адзначыць, што ўвесь уклад жыцця і дзейнасці чалавека, адлюстраваны ў прыкметках і павер'ях, знаёміць з міфалагічнай карцінай свету нашых продкаў і дазваляе меркаваць, што для іх з'яўлялася найбольш важным і каштоўным, аб чым яны клапаціліся, чаго асцерагаліся, як знаходзілі выйсце з неспрыяльных абставін і гарманізавалі адносіны з навакольным светам. На думку старажытнага чалавека, «...усе прадметы і істоты ў прыродзе ўцягнуты ў шэраг містычных сутыкненняў і выключэнняў, якія якраз і ствараюць у ёй сувязь і парадак ...Калі чалавек зацікаўлены якой-небудзь з'явай, ён не абмяжоўваецца пасіўным і бяздзейным успрыманнем, а выказвае здагадку аб якой-небудзь акультнай і нябачнай сіле, праявай якой і стала дадзеная з'ява» [2, с. 23].

Напрыклад, запісаныя на Мазыршчыне прыкметы і павер'і, паводле прымеркаванасці да пэўнага каляндарнага свята, можна падзяліць на адпаведныя тэматычныя групы функцыянальна-семантычнай прызначанасці. Звернемся да групы ўраджайных прыкмет і павер'яў, якіх на Мазыршчыне зафіксавана даволі многа, і прымеркаваны яны, напрыклад, да розных этапаў калядна-навагодніх святкаванняў.

Нашы продкі ўважліва назіралі за надвор'ем і з'явамі навакольнага свету, каб вызначыць:

– характар надвор'я ў летні перыяд і яго спрыяльнасць / неспрыяльнасць для гаспадаркі: «Калі на *Каляды ...люты мароз, звёзды высокія, гаварылі, што лета будзе цёплае, вільгаці мала*» (запісана ў в. Прудок ад Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г. н.); «Калі на *Каляды падае снег або ідзе дождж – сенакос дажджлівым будзе*» (запісана ў в. Вялікі Бокаў ад Г.С. Царэнка, 1927 г. н.); «*Завіруха на Каляды – дажджы ў час жніва, могуць палеці зернавыя*» (запісана ў в. Вялікі Бокаў ад Г.С. Царэнка, 1927 г. н.);

– ступень ураджайнасці на ўвесь год: «Калі *Каляды* падыходзяць *раней за поўню – год* выдадзецца *спрыяльным да будучага ўраджаю*» (запісана ў в. Вялікі Бокаў Мазырскага р-на ад Г.С. Царэнка, 1927 г. н.); «Калі на *Каляды* многа *снега, год ураджайны, жыта добра...*» (запісана ў в. Прудок ад Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г. н.).

Нярэдка мясцовыя жыхары прыгадвалі павер'і і звязаныя з імі магічныя дзеянні, у якіх цэнтральнае месца адводзілася вобразу *Мароза*. Менавіта з ім, зыходзячы з народных уяўленняў, толькі гаспадар дома меў права размаўляць / дамаўляцца і якога варта было ўлагоджваць (прапаноўваць далучыцца да святочнай куцці) або наадварот пужаць («плугам», «жалезнымі пугамі»), каб «ласкавы быў мароз і не памарозіў», каб быў «харошы ўраджай» (запісана ў в. Прудок ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г. н., Яшчыкоўскай Раісы Васільеўны, 1935 г. н., Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г. н.). Зразумела, што прыведзеныя дзеянні былі падпарадкаваны адной мэце – паспрыяць урадлівасці зямлі. Аграрныя матывы тут перамяжоўваюцца з матывамі гаспадарчага дабрабыту, менавіта таму куцця, да якой запрашаюць *Мароза*, валодае, паводле народных уяўленняў, здольнасцю ўплываць на плоднасць і захаванасць свойскай жывёлы: «...*куццю* зверху сабіралі, *каб куры несліся, ім давалі*» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Хальчэні Анатоля Паўлавіча, 1941 г. н.).

Хрышчэнскія прыкметы і павер'і, звязаныя з трэцяй куццёй, маюць апатрапеічны і лекавапрафілактычны характар. У дадзеным выпадку важнае месца адводзіцца асвечанай вадзе, яе функцыянальнасці – ачышчаць, засцерагаць: «*На Крэшчэнне вадү хрысцілі, дык мы тожа аблівалі хату. У цэркаў хадзілі, вадү свецілі. Прыдом дадому да пасвецім кажны вугал у хатах, у сараях*» (запісана ў в. Малыя Зімовішчы ад Колас Надзеі Сідараўны, 1926 г. н., Клімчанка Соф'і Васільеўны, 1930 г. н.); «*На Крашчэнне ідуць на рэчку, прабівалі паласкі. Свяцілі. Набіралі вадү.*

Храняць адзін год. Усім даюць: і свінкам, і кароўкам, усе вуглы і ў хляве, і ў *хаце свецяць*. *Калі што з кароўкай ці што, трэ вадзічкай*» (запісана ў в. Прудок ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г. н., Яшчыкоўскай Раісы Васільеўны, 1935 г. н., Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г. н.).

Наяўнасцю вялікай колькасці метэаралагічных прыкмет ў народнай традыцыйнай духоўнай культуры Мазыршчыны вылучаецца Дабравешчанне («Калі на *Блажавешчанне граза, будзе цёплае лета*. Калі на *Блажавешчанне цёплая ноч, будзе дружная вясна*» (запісана ў в. Рудня ад Шаўцовай Марыі Іосіфаўны)), якія ў сваю чаргу арганічна звязаны з аграрнай дзейнасцю чалавека: «Калі *пчала не вяляціць з вулля да Блажавешчання, то будзе ўраджай, а калі вялеціць – не будзе ўраджаю*. Калі на *Блажавешчанне ідзе дождж, то будзе грыбное лета*» (запісана ў в. Малыя Зімовішчы ад Колас Надзеі Сідараўны, 1926 г. н., Клімчанка Соф'і Васільеўны, 1930 г. н.); «*Якое надвор'е будзе на Блажавешчанне, такі будзе і Вялікдзень*» (запісана ў в. Надаткі ад Пікуза Галіны Васільеўны, 1938 г. н.). Як і па ўсёй Беларусі, жыхары Мазырскага р-на да Блажавешчання забор не гарадзілі («*Да Блажавешчання не нада гарадзіць, бо не будзе дажджа*» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Хальчэні Анатоля Паўлавіча, 1941 г. н.) і зямлю не краналі, а распачыналі сезон пасеваў пасля свята, якому надавалі такі ж важны статус, як і вялікодному («После Блажавешчання ўсе сеялі. Не робілі, бо *такі дзень, як першы дзень Вялікадня*» (запісана ў в. Слабада ад Гусак Лукер'і Савельеўны, 1930 г. н.)). Звычайна сяляне, калі клапаціліся пра закладку ўраджаю, то карысталіся «падказкамі» расліннага і жывёльнага свету, якія з'яўляліся надзейнымі маркерамі гатоўнасці глебы да пасеву сельскагаспадарчых культур: «Калі *цвіце каліна – сей ячмень*», «*Сей аўсы ў гразь – будзеш князь*» (запісана ў в. Малыя Зімовішчы ад Колас Надзеі Сідараўны, 1926 г. н., Клімчанка Соф'і Васільеўны, 1930 г. н.).

Веснавыя (вербныя, велікодныя, юраўскія, траецкія) прыкметы і павер'і адрозніваюцца шырокай функцыянальнасцю, тым не менш акцэнт у іх паступова пераносіцца з аграрнай скіраванасці на сямейна-бытавую: асабістае жыццё чалавека, яго здароўе, сямейныя адносіны, дабрабыт у хатняй гаспадарцы.

У лекава-прафілактычнай групе веснавых прыкмет і павер'яў адлюстраваны клопат пра здароўе людзей, імкненне яго захаваць. Каб дарослыя былі працаздольнымі на працягу ўсяго гаспадарчага года, каб дзеці і падлеткі былі моцнымі і прыгожымі:

– «білі» асвечанай у Вербную нядзелю вярбой: «*Вярбою крэпка сцягалі людзей, каб былі здаровыя, косці штоб не балелі*» (запісана ў в. Прудок ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г. н.);

– мыліся ў Чысты чацвер: «*Зранку ў Чысты чацверг да ўсходу сонца абавязкова трэба было памыцца*. Казалі і *ўсе грахі, усе балезні змывалі*» (запісана ў в. Прудок ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г. н.);

– «умываліся» велікодным яйкам або вадой, з запаранай у ёй траецкай зелянінай: «*Мая маці, было, ячка вынясе на двор на росу, качаюць ліцо, каб красівая была*» (запісана ў в. Скрыгалаў ад Чараўко Клары Герасімаўны, 1930 г. н.); «*Прыбіралі вокны, дзверы, вароты, вугал у хляве зелянінай. Вешалі клён, бярозу, асіну. А яшчэ бралі ветачкі і клалі іх на палу, а потым запарвалі і мыліся, каб быць красівымі*» (запісана ў в. Стараселле ад Дуброва Марыі Іванаўны, 1927 г. н.).

Клопат пра жывёлу, якой маглі пагражаць «злыя» людзі, хвароба, якую яны маглі справакаваць, сталі асновай для з'яўлення групы апатрапеічных павер'яў і звязаных з імі магічных дзеянняў, большасць з якіх арганічна ўплецена ў юраўскія традыцыйныя абрады і звычаі. У якасці «цудадзейных» прадметаў-памочнікаў чалавека-гаспадара выступалі асвечаная вярба, соль, нож, грамнічная свечка, у якасці сакральных месцаў – вароты, парог, хлёў, у якасці сакральных дзеянняў – абразанне хваста, біццё. Так, у в. Вялікі Бокаў, па словах Царэнка Ганны Сілішны, 1927 г. н., пры першым выгане каровы на пашу «...ў сараі ці ля варот ставілі і запальвалі *грамнічную свячу*, каб яна *аберагала ад ведзьмакоў і чудзішч карову*», «...на карову і пастуха сыпалі соль і лілі ваду». У в. Іванкаўшчына «на Юр'я затыкалі ў *вароты нож, а такжа барану*, каторай баранавалі пашу. Гэта *штоб не зглазілі і каб у кароў было малако заўсёды*» (запісана ад Кадол Кацярыны Іванаўны, 1932 г. н.). У в. Стараселле, па словах Дуброва Марыі Іванаўны, 1927 г. н., «...калі *кароўка прашла за вароты, то абсыпалі соллю вароты, кароўкіны сляды, хлёў, каб ведзьма малако не забрала*».

Надзвычай важнымі былі на Тройцу назіранні за зелянінай, якой упрыгожвалі жыллё. Такім чынам імкнуліся вызначыць, наколькі якасным будзе сена («Глядзелі на *зелянь* тую: як *засохне на 3-ці дзень пасля Тройцы*, то *сена ў гэтым годзе добрае будзе*» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Хальчэні Анатоля Паўлавіча, 1941 г. н.); «Глядзелі, як *засохне зеляніна*, будзе *сухое сена*, не *засохне – мокрае сена*. Нельга яго рабіць (зграбаць)» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Суханіцкай Марыі Фядосаўны, 1935 г. н.); якім будзе надвор'е ў летні перыяд («*Еслі бярэзіна высахне – значыт сухое лета*, а *еслі не высахне – будзе мокрэ*» (запісана ў в. Слабада ад Гусак Лукер'і Савельеўны, 1930 г. н.).

У межах каляндарных святаў летняга перыяду земляробчага календара выдзяляюцца прыкметы і павер'і, звязаныя з прагназаваннем ураджаю («На самога Івана хадзілі за сяло. Якія лапці ці што зносілі ды клалі ў ворах, ды клалі ў вагонь. Дык падкідалі вот так: возьмем у гору – глядзелі, у *каго лён будзе большы*» (запісана ў в. Слабада ад Гусак Лукер'і Савельеўны, 1930 г. н.)), асабістым жыццём («Дзеўкі ішлі на возера пускаць вянкi. Калі вяночак паплыве ад берага, то дзеўка *пойдзе замуж*, а калі стаіць на месце – *будзе ў дзеўках сядзець*» (запісана ў в. Стараселле ад Дуброва Марыі Іванаўны, 1927 г. н.)) і фізічным здароўем / нездароўем («*Ведзьмы рабілі заломы ў жыцце*. Яны завязвалі жыта ўніз каласамі, дзелала кудзелю. Ето было сільна пагана, тады *хазяін доўга хварэў ці мог дажэ памерці*» (запісана ў в. Стараселле ад Дуброва Марыі Іванаўны, 1927 г. н.).

Павер'і восені ілюструюць у асноўным характар гаспадарчых работ гэтага перыяду («Да Прачыстай усё *далжно быць убрана на полі*» (запісана ў в. Іванкаўшчына ад Хальчэні Анатоля Паўлавіча, 1941 г. н.), а таксама спосабы захавання сабранага ўраджаю і прыпасаў (*на Уздвіжанне* (З'южанне) «...*трэ падвігаць дзежкі з саленнямі*, дык *не будзе плеснець, будзе смачна*» (запісана ў в. Прудок ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г. н.)), прыкметы падказваюць характар зімовага надвор'я («*Якая Пакрова, такая будзе і зіма*. *Вецер з поўначы – да халоднай зімы, з поўдня – к цёплай, з захаду – да снежнай*. Калі *вецер на Пакрову мяняецца* і *дзе з розных бакоў, зіма будзе непастаяннай*» (запісана ў в. Рудня ад Шаўцовай Марыі Іосіфаўны)).

Прыкметы і павер'і, на думку В.Б. Хрыстафаравай, характарызуюцца значным інфармацыйным пачаткам: «...любы носьбіт традыцыі можа атрымаць гэтую інфармацыю і распаніць яе як тую, што адносіцца менавіта да яго, або скарэкціраваць свае паводзіны ў адпаведнасці з тым, аб чым паведамляецца ў прыкмеце» [3, с. 69].

Колькасць пазаабрадавых прыкмет, павер'яў, забарон, зафіксаваных на Мазыршчыне, даволі вялікая, бо надзвычай шырокай была сфера інтарэсаў людзей, а значыць, і інфармацыя, якую імкнуліся атрымаць людзі. Чалавек імкнуўся кантраляваць стан свайго здароўя, паколькі ад гэтага залежала яго працаздольнасць, а значыць, і дабрабыт у гаспадарцы. Інфармацыю аб дадзеным аспекце свайго жыцця атрымліваў ад навакольнага асяроддзя, а забароны і парады, складзеныя мудрымі продкамі і ўвасобленыя ў адпаведнай скандэнсаваная форме, не парушаў. Па трапнай заўвазе В.Б. Хрыстафаравай, «любая падзея або з'ява можа быць растлумачана чалавекам як значны тэкст, як закадзіраванае тым ці іншым чынам выказванне, якое нясе пэўную інфармацыю, у якога ёсць адрасат і адрасант» [3, с. 105–106]. Адпаведнай была рэакцыя адрасата – вызначыць для сябе, як аднесціся да гэтай інфармацыі і адаптаваць свае паводзіны пад сітуацыю. Напрыклад, каб не хварэць, не варта працаваць у святочныя дні або выносіць смецце пасля заходу сонца («*Нельзя вечарам выносіць мусар*. Калі вынесаш, то *будзеш балець*» (запісана ў г. Мазыр ад Дубавец Таццяны Іванаўны, 1935 г. н.).

Менавіта дабрабыт у гаспадарчых справах таксама быў важкай прычынай для хваляванняў. Каб ён не сышоў, нашы продкі імкнуліся:

– не парушаць забарон: не працаваць у святы («*У святы працаваць нельга, Бог пакарае*, калі будзеш саблюдаць, усё будзеш паспяваць, а будзеш парушаць – нічога паспяваць не будзеш» (запісана ў в. Прудок ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г. н.);

– прытрымлівацца рэкамендацый: прыслухоўвацца да знакаў, якія падаюць прадстаўнікі жывёльнага свету, і своєчасова выконваць прыдатныя для такога моманту дзеянні («*А як закукуе кукушка – патрэсі карман*, каб вяліся грошы» (запісана ў г. Мазыр ад Шынкарэнка Антаніны Юр'еўны, 1925 г. н., Целепун Таццяны Аляксандраўны, 1916 г. н.)), правільна паводзіць сябе з

сакральнымі прадметамі («Нада пад скаццерць лажыць мелкія дзеньгі, тагда грошы ў доме вадзіцца будуць усягда. *Нельзя са стала крошкі зграбаць у руку, нада трапачкай, а то дзеньгі не будуць вадзіцца*» (запісана ў г. Мазыр ад Дубавец Таццяны Іванаўны, 1935 г. н.) і інш.

Што да ўраджайных і метэаралагічных прыкмет па-за межамі абрадаў, то іх таксама зафіксавана даволі шмат. Надзейнымі «дарадчыкамі» і «прадказацелямі» ў гэтым выпадку выступаюць расліны, жывёлы, прыродныя з'явы і аб'екты навакольнага свету: «*Гром грывіць на голы лес, то будзе галодны год*» (запісана ў в. Надаткі ад Пікуза Галіны Васільеўны, 1938 г. н.), «*Пачынаюць садзіць бульбу ў такі дзень, як хмара на хмару набягае*» (запісана ў в. Махнавічы ад Рэут Надзеі Сцяпанаўны, 1924 г. н.); «*Калі куры мятуць хвастамі па зямлі, то на днях пойдзе дождж*» (запісана ў в. Махнавічы ад Рэут Надзеі Сцяпанаўны, 1924 г. н.); «*Гром на сухі лес – ураджая ні будзе. Як багата хрушчоў – багаты ўраджай на просо*» (запісана ў в. Слабада ад Рухло Таццяны Іванаўны, 1924 г. н.); «*Калі алешына раньшэ разав'ецца, будзе мачлівае лета, калі бяроза, дык сухое. А ў гэтым гаду прымячаў, што бяроза раньшэ развілася, а лето такое, што целагрэйку адзяваць нада*» (запісана ў г. Мазыр (Навікі) ад Барысенка Фёдара Іванавіча, 1927 г. н.).

Традыцыйная духоўная спадчына беларусаў захоўвае ўстойлівасць бытавання і вылучаецца багаццем рэгіянальна-лакальных асаблівасцей. Прыведзеныя прыкметы, павер'і і звязаныя з імі магічныя дзеянні даюць падставы ўпэўніцца ў тым, што жыццё і побыт чалавека былі гарманізаваны з навакольным светам, што ў выніку і стварыла такія сцэнарый узаемадзеянняў, які з'яўляецца максімальна спрыяльным для ўсіх прадстаўнікоў светабудовы.

Выкарыстаны матэрыялы навукова-вучэбнай фальклорнай лабараторыі пры кафедры рускай і сусветнай літаратуры ўстановы адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны».

Літаратура

1. Мазыр. 850 год : у 3 т. / Мазырскі гарадскі выканаўчы камітэт, Установа адукацыі «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт». – Гомель : КВПУП «Сож», 2005. – Т. 3 : Спрадвечнай мудрасці скарбонка : сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра / Укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне В. С. Новак, Л. В. Мельнікавай, С. А. Вяргеенка, А. А. Кастрыцы, А. В. Кучаравай [і інш.]. – 296 с.

2. Леви-Брюль, Л. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль. – СПб. : Европейский дом, 2002. – 400 с.

3. Христофорова, О. Б. Логика толкований. Фольклор и моделирование поведения в архаических культурах / О. Б. Христофорова. – М. : РГГУ, 1998. (Чтения по истории и теории культуры. Вып. 25). – 114 с.

Гомельский государственный
университет имени Францыска Скарыны

Поступила в редакцию 17.05.2024